

Kristiina Tuura

Film maailmakodaniku harijana

Uurimismatk filmimaale

Kujuta endale ette tohutu suurt maad, mille nimi on Filmimaa. Sellel maal on mägesid, orge, jõgesid, külasid ja linnu. Ma seisan selle Filmimaa piiril, et alustada oma uurimisreisi. Mõtlen uurida, mida filmimaa võib pakkuda inimesele, keda huvitab maailma olemus ja rahvaste kirevus. Täpsemalt öeldes on mu eesmärgiks otsida ainest rahvusvahelisuse/internatsionaalsuse kasvatuses riigis nimega Filmimaa. Ma pole juhuslik turist vaid uuriv reisija. Minu missioon on uurida, kuidas filmi võib kasutada maailma kujutamiseks.

Avan Filmimaa kaardi. Külad, teed, jalgrajad, kiirtee jupp, linn, jõgi, mis voolab mereni. Ühe paiga nimi on Dokumentaalfilm, teise nimi Lühifilm. Risti läbi maa voolab vingerdades Eksperimentaalfilmi jõgi, pealinn on vilgas Mängufilm ja puhkusekohana sillerdab mere rannal Muusikavideo.

Alustan oma uurimist Dokumentaalfilmi külas. Siin on vana osa, kus on puust ja savist ehitatud väikseid maju aknaluukide ja aedadega. Avan aknaluuke ja vaatan majadesse sisse ning näen filme! Vanades majades keerlevates mustvalgetes dokumentaalfilmides näen kajakke, karjala rahvatantse, aafrika orkestrit ja traktoreid. Paljud küla uue osa akendest avanevad õppefilmidele ja uusi teadmisi andvatele filmidele. Nendes filmides haritakse põldu: maisi-, riisi- ja hirsipõllud õõtsuvad kerges tuules; jamsi-istandused ilmuvad silme ette. Aegade kapsad ja rohukorrusega varjutatud salatipeenrad, õieli olevad sibulavarred ja punased tomatid jutustavad sellest, et siin kasvab söödav kraam.

Vihmapilved ja aastaajad määravad maaharimise rütmi. Äärmise akna dokumentaalfilmid näitavad tihedalt ehitatud laagrit. On vaikne. Linnud on vait, inimesed tukuvad oma savimajade varjus ja ootavad. Mida nad ootavad? Miks nad ei hari maad? Miks siin on vaid kümneid tuhandeid maju aga mitte põlde? Järgmise maja dokumentaalfilm esitleb arengumaa aktiivseid kodanikke. Filmis näidatavas külas asutati ühistu ja ehitati tamm vihmavee kogumiseks, et aiad saaks vett ka mujalt kui vaid vihmahooajal. Ürituse planeerimisse oli kaasatud abiorganisatsioon, aga töö tegid ära küla enda mehed ja naised. Tamm ehitati lähedal asuva mäe kividest, mis veeti inimketina mäest alla töömaale. Lõpuks ehitati aedadesse vett juhtivad niisutuskanalid.

Teises dokumentaalfilmis käiakse Pakistanis tohutu suures pagulaste laagris koolis, kuigi pagulaste telgid on alles vaevalt püsti saadud. Kooli asutas õpetajate paar, kes oli äsja laagrisse jõudnud ja kooliõpilased on Afganistanist põgenenud perede lapsed. Alguses olid õpilasteks oma ja naabertelgi lapsed, aga kahe nädala pärast oli õpilasi juba kolmsada. Mõned läksid kooli esimest korda. Varsti hakkas kool saama kingitusi ja õpilased istuvad tolmuse savipõranda asemel plastmattidel ning õpetamiseks on kriiditahvel. Õpetajad teevad tööd ilma palgata

Selle dokumendi valmistamist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

ja neid ilmub aina lisaks. Kõigil on unistuseks õige kooli loomine, õiged klassiruumid, raamatud ja vihikud ning muidugi ka õpetajate palk.

Uus dokumentaalfilm jutustab, et aasta möödudes laagril ongi tellistest ehitatud koolimaja ja juba tuttavad õpetajad seal tööl. Laagris töötavad ühinged hakkasid lõpuks tegelema kooliprobleemiga ja ühest õpetajate pere alustusest liikvele läinud ettevõtmine sai kauni lõpu.

Filmides nähtav ei ole tavalisem kui meedia poolt pakutud pildid arengumaadest. Mõned neist näiteks toodud inimestest olid ise võimelised lahendama oma elu varjutavad probleemid. Teinekord vajasid nad väljastpoolt tulevat nõuannet ja tehnilist abi, aga vastutus tehtava ees oli külaelanikel endil, nagu tammi- ja niisutuskanalite külas Zimbabwes. Afganistani õpetajate loodud kool lõi pildi tahtmisest õppida ja vastutada laagri laste tuleviku eest: kaootilist põgenikuelu kogenud lapsed vajavad korda ja korrapära pagulaselu argipäeva.

Kiiresti teostatud ja korralikult koostatud tv-programmid ja eriti uudised kajastavad sageli õnnetusi ja kurjust. Reporterid on näiliselt kaotaja poolel, kujutades halba osa, aga unustavad samas need arukad ja jõulised inimesed, kes teevad tööd oma rahva argipäeva ja tuleviku paremaks muutmiseks. Häid uudiseid ei räägita.

Tõusen oma pingilt Dokumentaalfilmi küla lookleval tänaval ja alustan rännakut tv-programmide tänaval, kust avaneb paljude akendega värviküllane põiktänav. Siin esitletakse immigrantide tehtud tv-kavasid. Shukri Omar Ahmed on juhendanud paljusid tv-dokumentaalfilme, mis kujutavad somaallastest pagulaste elu. „Ma ei jäta oma“ dokumentaalfilmi peategelane on ämmaemand Batulo Essak. Ta on Somaalia pagulane ja saanud tööd Soomes, aga pole suutnud unustada kodumaal inimesi. Essak on loonud väikseid arengumaade ühistöökaavatsusi/katseid endisele kodumaale Somaaliasse. Filmis jutustatakse tema ettevõtmistest naistega rohujuuretasandil.

Omar Ahmedin järgmine dokumentaalfilm avab noorte meeste maailma. See jutustab viie poisi matkast uurima, kas neil oleks juba võimalus tagasi kodumaale Somaaliasse pöördumiseks. Programm kriibib ja kõnetab. Samal ajal kui see kujutab poiste matka turvalisest Soomest sõdadest räsitud Somaaliasse, jutustab see ka sellest, kuidas on kasvada üksi ja lahus oma vanematest.

Samal põiktänaval on veel sadu immigrantide valmistatud tv-programme ja dokumentaalfilme. Need jutustavad sageli tegijate oma maa meeste ja naiste elust Soomes. Mõnikord on filmide aineks reis vanale kodumaale, mõnikord ka soomlaste elulaad ja inimesed. Siin on tõeline aardeit rahvusvahelise/internatsionaalse kasvatuses tarbeks – kümneid soome keelt rääkivaid immigrante dokumentaalfilmides.

Meediakasvatuse vaimus

Selle dokumendi valmistamist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

Filmimaa keskel kõrguvalt Meediakasvatuse mäelt näeb kaugel, kogu maa külasid ja jõgesid. Vaatan alla Mängufilmi linna ja mõtlen, et filmi võib vaadata meediakriitiliselt ka õigluse ja inimõiguste vaatenurgast. Selles vaimus võib näiteks tühistada filmides nähtavaid läänemaaailma kultuuri kindlaks kujunenud stereotüüpe.

Stereotüüpide tänaval piilun sisse väiksest aknast. Mulle pakutakse hõrke ja piinlikkust tekitavaid hetki, kui vaatan Matleena Jänikse ja Emilia Lehtise kultuuridokumentaalfilmi Bulu Bulu – ettekujutuste aafriklased. Nii on meie käsitlused aafriklastest moodustunud – jäljed viivad muuhulgas filmikunsti!

Minu ääres keerleb vanu ja armastatud mustvalgeid filme, kus suhted olid lõdvad, mehed metsikud ja vägivaldsed, naised kaunid ja ohtlikud. Regina Linnaheimo käitub mustlasnaisena sel kombel, mis valgele ei sobiks ja mustlasmehed toovad esile kõik need kired, mida soomlasest mees filmiski ei saa kogeda.

Stereotüüpide tänav on pikk. Seda mööda liikudes lähenen linna mürarikka keskuse poole.

Olen jätkuvalt meediakriitilises tujus ja tahan vaadata tänapäeva suurimate läänemaaailma filmitootjate ettekujutust muulastest ja arengumaadest. Soome filmi minevik oli täis klisheesid ja üldistusi. Kui klisheelised saavad olla kujutlused aafrika sõjapealikust või dzhungli rahvastest või idamaistest naistest? Aga kes on filmide pahad poisid? Lähen mööda peatänavat ja piilun akendest sisse erinevate mängufilmide tegelikkusesse. Suure raha ja vaevaga valmistatud film joonistab hoolika pildi euroopa või ameerika peategelastest, aga kukub klisheedesse ja üldistustesse, kui kujutab immigranti või kaugel maa asukat. Harrastan filmi lähedalt lugemist suurendusklaas pihus ja saan aru, et võõrast ja tundmatut kultuuri kasutatakse mõnikord filmis kui eriskummalist maskotti. See tundub mõnus ja toob endaga sobivat eksootikat, aga ei kannu kaasas kultuuriväärtusi. Sel viisil vaadates võib filmist aimata läänemaaailma kultuuri ülistamist ja muulaste vihkamist.

Esteetiline elamus maailma parandamas

Sajad aknad vilguvad päikesepaistes ja kogu ehitis meenutab kaleidoskoopi.

Minu ees kõrgub Filmiesthetika uurimiskeskus. Siin saan aru, et erinevate kultuuride jutustamistavasid uurides võib õppida ka neist kultuuridest endast.

Eri kultuurides kehtivad eri koodid ja kokkulepped. Aeglane ja asjadest jutustav aafrika film võib avada mõndagi aafrika kultuuri olemusest. India filmi katkestavad laulu- ja tantsustseenid, milledesse on kätketud selgesti võimsat sümbolite keelt. Need juhatavad arutlema, missuguseid asju selles kultuuris ei või näidata võrdluspiltidena.

Filmi huvitav lugu ja selle esteetilised elamused ahvatlevad vaatajat uute kogemustega, milledes ta on võib-olla parem inimene kui argipäeva tõelisuses. Vaataja on filmis kergemini mahasurutud pooltel kui Soomes tänaval kõndides; filmides võib päästa pagulase merehädast või sõbrustada immigrandipere emaga

Selle dokumendi valmimist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

– kuigi tegelikkuses ei usaldaks või ei tahaks seda teha. Kas siis on nii, et filmis on kergem kiita erilisus heaks kui päris elus? Kas peakski filmi kujutlema tõelise elu treeningplatsina?

Istun kaleidoskoobitaolise ehitise trepil järele mõtlema, et hea film – hea kunst üleüldse – toimib aina mingil tasandil konstruktiivselt ja heaolu esiletoovalt. See paneb meid vähemalt hetkeks uskuma heaolusse, kaastundesse ja heasse läbisaamisesse. Aga ega ju esteetiliste elamustega maailma ei parandata? Ei ja jah.

Infopõhisest internatsionalismikasvatusest üksi ei piisa – kui teadmine üksi muudaks maailma, maailmast oleks juba kaua aega tagasi tulnud rahulikum paik.

Teadmisi on meil piisavalt maailma muutmiseks, aga kaastundlikkust, õiglast mõtlemist ja tahtmist on puudu olnud. Need sünnivad inimese sees, inimese tuumas ja sinna peaks internatsionalismikasvatus välja jõudma.

Peegel

Olen kolanud Filmimaa linnades risti ja rästi, piilunud aknedest ja luukidest filmi olemust ja leidnud sealt infot, üldistusi ja esteetikat.

Olen läbi teinud arutlevaid vestlusi iseendaga. Mõnikord on silma torganud tagasihoidlikke silte, milledele on maalitud sõna Peegel, aga olen neist korduvalt mööda kiirustanud. Midagi filmidesse puutuvat peaks sealgi olema, mõtlen, ja lähen matkale. Peegli-silt osutab varjulisele puiesteele. Kõnnin puude alla ja nuusutan niisket rohelist. Puude vahelt paistab roosa torni moodi maja, mille suure kaheosalise ukse ülaosalt võib lugeda Peegliakadeemia. Astun sisse praakil olevast uksest ja saabun kaarja koridori kaudu lehtedesse puhkenud aeda. Roosipõõsaste vahel on pinke, istun ühele neist ja saan aru, et olen istunud kokkuvolditud paberitükikese kõrvale. Tõstan selle üles ja näen, et see on loengu konspekt, mille äärtele keegi on kriipseldanud märkmeid ja joonistanud pilte.

Kirjutise pealkiri on „Aken ja peegel“. Kirjutis jätkub: „Aknast võib piiluda paljudesse erinevatesse suundadesse, näha erinevaid maastikke, juhtumisi, tegusid.“ Tuttav. Ma olen kogu päeva piilunud filmide tõelisusse.

”Peegel annab edasi seda tõde, mida kogeme ja tunneme iseendas. Peeglist vaatan ma iseennast, oma hinge, oma tundeid. Peeglist vaadates võin ka ette kujutada iseenda mõjusfääre ja muutumisi.” Selle koha peal on märkmete kirjutaja huvitunud peeglist ja joonistanud pildi näost, kes vaatab iseennast käsipeeglist.

Hakkan aru saama, et siin räägitakse filmist. ”Filmiterapeut Pekka Lehto esitleb psühhodünaamilise nägemuse filmist järgmiselt: filmis tõestatakse vaataja meel, tema psüühika, taju, mis saab uue välise materiaalse tegelase kinolinal. Vaadates filmi, inimene vaatab kusagilt poolt tähtsas suhtes iseennast. See, mis teda puudutab, on ta ise, tema oma tundemaailm ja elulugu.” Keeran poolt ja järgin paberiomani märkmeid: ”Vaadates filmi vaataja isejana näeb iseennast,

Selle dokumendi valmimist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

piilub iseennast ja siis peegeldab iseennast. Aga kui tegu on vaid on vaid tv-uudistega, kas siis ka peegeldab?” Joonistus mehest diivanil, suur õllepudel käes, vaatamas midagi, mida näidatakse jalgpallivõistlustelt.

Märkmed jätkuvad. ”Filmi mõjuvuse neli tegurit Lehto järgi: Üks: identifitseerimine ehk vajadus samastuda kinolina tegelastega ja saada nendega emotsionaalne ühtsus. Kaks: projektsioon ehk vajadus peegelduda kinolina tegelastena või omada nende kaudu erilisi, sageli võimsaid tundeid. Kolm: imiteerimine ehk vajadus jäljendada kinolina tegelaste olemust ja tähelepanu! õppimisterapeutiliselt: saada tegutsemismalle ja elavaid eeskujusid, leida väärtusi, norme ja isegi moraali oma elu jaoks.” Viimane märkus oli alla kriipsutatud kolme punase joonega. Ja siin lõppesid märkmed. Mis pidi olema too neljas filmi mõjuvuse tegur Lehto järgi? Vihastamapanev on jätta poolik loengukonspekt vedelema teiste kiusamiseks!

Tulen tagasi pingilt leitud paberitüki esimesele küljele. Peegel? Kui paljud filmid on peeglid? Kuidas näen nende kaudu iseennast? Miks näen filmi järgmisel korral vaadates jälle uutmoodi? Veel aastate möödudes leian uusi tähendusi ja sisu isegi iseenda tehtud filmist, kuigi mõtlesin et tunnen seda kaader kaadrilt ja läbi ja lõhki. Samamoodi kellegi teise tehtud film avaneb ikka ja jälle uutmoodi. Lõppotsus: filmis näen seda, mis ma just siis olen.

Nüüd juhtub võõras ime, mis ei saa olla meie jaoks jälgi jätmata: arengumaa inimene, keda on varem kujutatud vaese pagulasena või tundmatu ohvrina, muutub peegli kaudu õpetajaks. Nähes arengumaa nutikat ja arukat inimest näeme samal ajal iseenda arukat ja nutikat „mina“. Nii muutub arengumaa inimene meie õpetajaks, ja lõpuks lükkub ümber meie oma kultuuri taak, koorem. See, mille järgi vaid meie teame, kuidas asjad maailmas peaksid olema. Roosid lõhnavad, linna müra on vaid kauge kohin ja ma tõusen pingilt. Mu pilk pöörduv praakil olevate akende rivile roosal seinal. Kas avaksin veel ühe akna...?

Filmi kontroll/ülevaatus akna ja peegli kaudu

Kui filmi tegija planeerib, kirjutab käsikirja, filmib ja lõikab oma teost, tundub tema arust, et filmis on palju tasandeid ja et see avaneb nii mõndagi suunda. Lugu ja tegevusjoon, tegelased, tegevuspaigad ja pöördekohad on nähtavad seigad, kuid lisaks neile on filmi toodud palju muudki vaataja tundeid segi paiskama.

Olen laenanud filmiterapeut Leholt kaks erinevat käsitlust: film aknana ja film peeglina. Internatsionaalsuse kasvatuse tarbeks olen tõlkinud ja töödeldud neid edaspidise kasutamise juhenditeks. Filmi „lammutamine“ erinevateks osadeks hõlbustab filmitegija teadetest aru saamist, ja arutelu klassis sujub kergemini kui filmi vaadeldakse ühest vaatenurgast korraga.

Aknast võib piiluda paljudesse erinevatesse suundadesse, näha erinevaid maastikke, juhtumisi ja tegusid ja luua arusaamise tõelisusest. Jagan filmiakna teadmise- ja väljakutseosadeks.

Selle dokumendi valmimist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

Akna teadmine

Teadmine on konkreetseim ja kergeim tase vaadata filmi. Vaadeldavat filmi saab siduda nii mõnegi õppeainega. Selles tõendatakse ja täpsustatakse lihtsalt filmi poolt pakutavat teadmisaainest, ilma tõlketa. Teadmisaainest on kergesti eraldatav pildist, häälest ja kõnest. Tõsi, tõlkimisest kinni pidamine ei ole alati lihtne, sest näiteks filmi lõikamise kaudu vahendatakse asju, ilma et neid öeldakse häälega; olenditest on lõpuks alles pildiväline suhe. Filmi põhiolemusse kuulubki see, et vaataja viiakse, juhatatakse ja manipuleeritakse loosse kaasa.

Akna väljakutse

Väljakutse ühildab filmi vaataja maailmaga: milliseid mõtteid film äratav ja kuhu see kutsub? Õhutab see millelegi? Kas mul tuli tunne, et „midagi peaks tegema“? Klassis võib arutledes jagada ja jätkata filmi poolt esile kutsutud väljakutseid ja vormida ühte konkreetset toimingut ja reaalset eesmärki. Väljakutse-osa liitub sujuvalt aktiivseks kodanikuks kasvamisega.

Peeglis näen iseennast

Peeglist näen iseennast, oma hinge, tundeid. Peeglist vaadates võin ka järgida iseenda mõjusfääri ja muutumisi. Kui näen iseennast filmis, kohtan ja kaardistan oma tundeid: mis minus ärkas? Mis minus tõusis pinnale? Mida head ja mida halba filmi juhtumised, inimesed, vaated või kasvõi rütm minus äratasid? Sel ajal mõtlen vaid puhtalt iseennast, ei tunne kohusetunnet kellegi teise, nagu näiteks kodutu pagulase või alatoidetud aafriklasest lapse vastu.

Rollid pea peale pööratuna

Filmis poiss ja tema isa sülelevad teineteist läbi lennuvälja võrkaia, olles olnud üksteisest lahus aastaid. Kohtumine äratav erinevaid tundeid: liigutust, imetlust, austust – erinevatel vaatajatel erinevaid reaktsioone. See näiteks tekitab minus kaastunnet, käies sügaval üksinduse põhjas ja tõustes üles sülelusse ja isa turvalisusse. See tekitab sügavat tänulikkust dokumentaalfilmi tegelaste vastu, et olen saanud olla vaatajana juures sellel liigutaval hetkel. See õpetab ja õpetajaks on minu jaoks tundmatu pagulaspoiss ja tema võib-olla lugemisoskusest ja vaene isa.

Kasutusjuhiseid koolitöö juurde

- Suurepärane oleks vaadata filmi esiteks ühe korra ja pärast seda väike osa korruga. Kui inimesed liiguvad, räägivad, tantsivad või kaklevad, meeled ei registreeri kõike valguskinolinal või telekakaadri nähtavat. Kõik pildid ja neis sisalduv siiski segavad vaatajat. Mõnikord kui jutuks on võõras kultuur, mõned üksikasjad jäävad hämaraks või arusaamatuks. Sel juhul võib kogu teos tunduda nõmeda või raskena, sest pordid teose mõnedele tasanditele on suletud.
- Filmist võib vaid mõnesid osasid võtta analüüsiks. Kui on aega, võib analüüsimist jagada pikemale perioodile. Mõte on selles, et pole oluline palju filmimaterjali vaid kvaliteet. Sama filmi võib kasutada mitmete õppeainete puhul: õpetaja valib sealt oma ainele sobiva koha.

Selle dokumendi valmimist on toetanud Euroopa Komisjon.

Dokumendi sisu eest vastutab Jaan Tõnissoni Instituut ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

- Kui kooliklassis hakatakse „tükeldama“ filmi teateid, on hea olla võimalikult konkreetne. Filmi analüüsimise üks suur puudus võrrelduna näiteks kirjutatud teksti või pildi käsitlemisega on see, et pildid ja hääled hüppavad väljapoole käsitlejate ulatust. Sel juhul sama koha vaatamine mõne korra ja siis peatatud kaadri nähtavale jätmine on hea viis pidada huvi üleval just teatud aja jooksul.

Tabel, mille abil filmi võib lahata akna- ja peeglimeetodil.

Akna teadmine	Akna väljakutse	Peeglis näen iseennast	Peegli väljakutse: rollid pea peale pööratuna
Raamatu/filmi stseen jagab „puhast „ teadmist ilma omapoolse tõlgenduseta.	Millise käitumiseni, milliste tegude ja eesmärkideni film mind tõi?	Milliseid tundeid see minus tekitas? Millisena nägin iseennast?	Kuidas muutusin ja kes mind muutis, õpetas? Mille eest olen tänulik filmi inimestele? Mida tahaksin neile öelda?

